

М. В. Федоренко, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

ЩОДО ДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ

Федоренко М. В.

Щодо діагностики професійних цінностей вчителя

У статті розглядаються проблеми формування професійних цінностей у майбутніх учителів початкової школи. Визначені поняття „цінність”, „ціннісні орієнтації”, „професійні цінності”. Представлені результати діагностики професійних цінностей у майбутніх учителів початкових класів. У статті автором були проаналізовані підходи щодо формування професійних цінностей у майбутніх учителів початкової школи. Для створення діагностичного комплексу автор спирається на ідеї С. Братченка, який узагальнив класичні роботи психологів-гуманістів. Ґрунтуючись на ці ідеї, були сформульовані завдання для діагностики ціннісного ставлення до дитини.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, професійні цінності.

Федоренко М. В.

Особенности диагностики профессиональных ценностей учителя

В статье рассматриваются проблемы формирования профессиональных ценностей у будущих учителей начальной школы. Обозначены понятия “ценность”, “ценностные ориентации”, “профессиональные ценности”. Представлены результаты диагностики профессиональных ценностей у будущих учителей начальных классов. В статье автором были проанализированы подходы к формированию профессиональных ценностей у будущих учителей начальной школы. Для создания диагностического комплекса автор положил в основу идеи С. Братченко, который обобщил классические работы психологов-гуманистов. Основываясь на эти идеи, были сформулированы задания для диагностики ценностного отношения к ребенку.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, профессиональные ценности.

Сучасному українському вчителеві доводиться працювати у розмаїтті ціннісних установок, які поділяє сучасне суспільство. Між тим, слід зауважити, що провідні цінності вчителя зосередилися на предметно-діяльнісному боці, де головна увага приділяється змісту та способам діяльності, залишаючи поза

увагою особистість дитини. Ось чому надзвичайно актуальним стає аксіологічний підхід до підготовки майбутніх вчителів, згідно з яким педагогічна освіта повинна не тільки забезпечити засвоєння професійних знань та вмінь, а й розвинути ціннісну свідомість педагога.

На сьогоднішні актуальним є ідеал, який орієнтує особистість на засвоєння гуманістичних цінностей. Визначна роль цінностей як організатора людської діяльності підкреслюється багатьма дослідниками в галузі філософії (А. Здравомислов, Е. Ільєнков, В. Тугаринов та ін.). Крім того, у більшості філософських і психологічних концепцій (Л. Гозман, М. Каган, С. Рубінштейн, В. Ядов) саме рівень цінностей уявляється найвищим у диспозиційно-ієрархічній структурі особистості. На думку О. Гогоберідзе, цінності визначають смисл життя людини, у тому числі й професійного, як стрижень життєвої стратегії, а відтак ціннісні орієнтації – найважливіший компонент у структурі особистості, який виконує функцію організації й регулювання будь-якої діяльності.

Мета статті – дослідити сутність поняття “професійні ціннісні орієнтації” вчителя. Розробити та провести діагностику ціннісного ставлення до дитини.

Наявність професійних цінностей забезпечує сумлінне ставлення до майбутньої професійної діяльності, спонукає людину до пошуку творчості, удосконалює у свідомості студента умовну модель майбутньої фахової діяльності, яка служитиме орієнтиром у професійному саморозвитку.

У сучасних словниках категорію цінностей розглядають по-різному. Цінностями визначають явища матеріального й духовного плану, що мають позитивну значущість, тобто здатні задовольняти певні потреби суспільства чи окремої людини. Також цінностями вважають продукт (предмети чи абстрактні ідеї) активної діяльності людини, спрямованої на трансформацію особистісних смислів орієнтацій. Крім того, цінності трактують як етичні ідеали, основні переконання й цілі індивідуума чи суспільства.

У межах психолого-педагогічних досліджень проблема цінностей є однією з базових, оскільки система ціннісних ставлень особистості детермінує

поведінку людини протягом усього життєвого шляху. М. Заброцький справедливо вважає, що цінності – це те, що людина особливо цінує в житті, чому надає особливий позитивний життєвий смисл. На думку Б. Братуся, цінності – це усвідомлений і прийнятий людиною загальний сенс життя.

У пропонованій інтерпретації термін „цінність” виступає синонімом таких понять, як смисл та значущість. Учений наголошує також і на тому, що практичне ставлення людини до світу полягає у виділенні нею значущих предметів, уявлень, цінностей. Життєві цінності й потреби впливають на людину та детермінують її поведінку [6, с. 130 – 139]. Цю думку розвиває й С. Єрмакова, яка вважає, що цінності – це усвідомлені смислові утворення особистості [5].

Цінності пов’язані з людськими потребами й інтересами у системі їх багатогранних суспільних відносин. З великої кількості цінностей суб’єкт, як правило, обирає ті, що входять до особистісної системи цінностей. У цьому контексті Т. Бутківська надає психолого-педагогічний зміст поняттю „цінність” через розуміння залежності цінностей особистості від потреб суспільства. У такому разі суб’єкт сам виступає як цінність, а цінності трактуються як елементи структури свідомості особистості [2]. Синонімічними поняттями до цінностей є, на думку багатьох дослідників, інтереси й переконання. Саме через інтереси та переконання утворюються особистісні цінності, що виявляються у вигляді складної сукупності суперечливих мотивів і стимулів. Так, Г. Майборода та О. Крєтова особливого значення в педагогічній теорії надають цінностям духовного характеру – це цінності наукових знань, прогресивних ідей, високих моральних та естетичних уявлень. Вони є ознаками духовного здоров’я й духовної зрілості особистості та суспільства.

Психологічні дослідження доводять наявність у ціннісних орієнтаціях елементів спрямованості особистості – ідеалів, настанов, потреб, інтересів, мотивів (О. Леонт’єв, Д. Узнадзе). На думку С. Єрмакової [5], ціннісні орієнтації – це спрямованість суб’єкта на діяльність і певні цінності. С. Єрмакова наголошує також на тому, що професійні цінності – це важливий

момент у підготовці та професійному становленні майбутнього вчителя. Передумовою професійного становлення майбутнього вчителя є зростання його професійної позиції, яка розглядається як складна система цінностей особистості, де установки, інтереси, світоглядні категорії і ставлення суб'єкта до загальнолюдських цінностей на єдиній основі регулюють практичну діяльність.

При визначенні професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів ми спиралися на позиції різних авторів. Зокрема, М. Тітма [7, с. 206 – 245], думку якого ми поділяємо, в ставленні до професійної діяльності визначає такі цінності: цінності професії, що пов'язані з самовизначенням у професійній діяльності; цінності професії, що виникають на основі різних видів винагороди професійної діяльності з боку суспільства; цінності, що утворюються на базі різних рис тієї чи іншої професії; цінності вищого ґатунку, що використовуються в суспільстві для регуляції ставлення до професії.

В. Сластьонін виокремлює поняття “професійно-ціннісні орієнтації”, які трактує як систему стійких вибіркового відносин вчителя до найбільш значущих аспектів професійної діяльності, що формуються на основі широкого спектру всіх духовних відносин особистості.

Розглядаючи професійно-ціннісні орієнтації як відношення до значущих аспектів професійної діяльності можна виокремити декілька типів відношень педагога:

- відношення до педагогічної діяльності, що визначається метою та особистісним смислом професійної діяльності;
- відношення до суб'єкта професійної діяльності – особистості вчителя, до самого себе, що визначається педагогічною Я-концепцією, проектуванням професійно-особистісного саморозвитку;
- відношення до суб'єкта-об'єкта професійної діяльності, тобто до особистості учня, що визначається безумовною любов'ю та проектуванням його розвитку.

Отже, слід зазначити, що всі професійні цінності взаємозумовлені та взаємопов'язані між собою, але ми наголошуємо на тому, що провідною смислотвірною професійно-педагогічною цінністю є особистість дитини, учня.

При виокремленні професійних цінностей майбутніх педагогів значущості набувають провідні ідеї екзистенціально-гуманістичного підходу. Представники екзистенціально-гуманістичної педагогіки й психології, зокрема М. Бахтін, С. Братченко, Дж. Бюдженал, С. Рубінштейн найвищою цінністю вважають специфіку людського буття, тобто визначення пріоритету живої реальності внутрішнього світу конкретної людини, її суб'єктного досвіду, пізнання “людяності в людині”.

Отже, саме визнання педагогом найвищої цінності дитини та її особистісного розвитку має слугувати орієнтиром у визначенні смислу подальшої професійної діяльності.

Як зазначає Б. Додонов [3], об'єктивне значення діяльності та її особистісний смисл не повинні розходитися одне з одним. Якщо ця діяльність спрямована на створення певних цінностей, то саме вони й повинні бути основним мотивом діяльності суб'єкта.

О. Донцов [4] у своїх дослідженнях відзначає, що більшість молодих вчителів вважають головною якістю особистості вчителя “любов до дітей”. У той же час розвиток особистості дитини не виступає для них провідним мотивом діяльності. Зважаючи на це, можна говорити про “педагогічний егоцентризм” – бажання поставити себе у центр навчально-виховного процесу, а також “предметоцентризм” – спрямованість на зміст навчальних предметів та методику їх викладання. Практика свідчить про відсутність у більшості педагогів сприйняття кожної дитини як особистості, як індивідуальності, як суб'єкта життєтворчості, вміння вбачати в особистісному рості та духовному удосконаленні дитини мету й смисл своєї діяльності.

В експериментальних дослідженнях О. Донцова педагоги пропонували характеристики “ідеального” учня. Змальовуючи особистість учня, вчителі використовували якості, що відображають ділові риси особистості

(організованість, відповідальність, виконує всі завдання та ін.). На нашу думку, це свідчить про те, що педагоги у своїй більшості не сприймають внутрішній світ дитини, тим самим не спрямовують свою діяльність на його саморозвиток.

Зважаючи на неоднозначність позицій ставлення педагогів до дитини, можна говорити й про суперечливість проблеми діагностування професійно-особистісних цінностей як педагогів-практиків, так і майбутніх учителів. Отже, вирішуючи це завдання в контексті власного дослідження, ми виходили з твердження, що ціннісне ставлення до дитини засноване на гуманістичних цінностях, тобто проявляється у відношенні як до суб'єкта, рівного собі. Таким чином, можна вважати, що провідною системоутворюючою професійною цінністю педагога виступає ціннісне ставлення до дитини, а критеріальною ознакою цього слугує спрямованість педагога на її саморозвиток.

Для створення діагностичного комплексу ми виходили з ідеї С. Братченка [1, с. 19 – 30], який узагальнив базисні установки особистості й, ґрунтуючись на класичних працях психологів-гуманістів, виділив основні критерії особистісного зростання: прийняття себе (визнання себе й безумовна любов до себе такого, який я є, ставлення до себе як до “особистості, гідної, здібної до самостійного вибору”); відкритість внутрішньому досвіду переживань; розуміння себе; відповідальна свобода; цілісність; динамічність; прийняття інших; розуміння інших; соціалізованість; творча адаптивність.

Ґрунтуючись на представлених критеріях особистісного розвитку, ми сформулювали завдання для діагностики ціннісного ставлення до дитини, які узагальнили в табл. 1.

Отже, подальшим розгортанням нашого дослідження є діагностика ціннісного ставлення до дитини майбутніх вчителів початкової школи.

Основною базою для експериментальної роботи був обраний Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, зокрема студенти 1 – 5 курсів спеціальності “Початкова освіта” Інституту педагогіки й психології ЛНУ імені Тараса Шевченка. На різних етапах дослідження було залучено 83 студентів.

Завдання для діагностики ціннісного ставлення до дитини

Позиція невіри	Позиція віри
1. Прийняття себе.	
<ul style="list-style-type: none"> • Деякі якості особистості дитини можуть бути компенсованими за рахунок інших якостей. • Формування певних якостей особистості – найважливіший педагогічний процес. • Багато особистісних особливостей дитини можуть бути скореговані, щоб зробити її життя кращим. 	<ul style="list-style-type: none"> • В процесі виховання необхідно допомогти побачити дитині її кращі якості. • Краща допомога дитині – допомогти побачити її хороші перспективи. • Надання можливості вибору – головний засіб розвитку особистості.
2. Відкритість внутрішньому досвіду переживань.	
<ul style="list-style-type: none"> • Неправильну, негативну думку про себе можна компенсувати успіхами в навчанні. Серед внутрішніх переживань дитини існують такі, що потребують корекції. • Погляд дитини на себе й світ необхідно формувати, інакше це загрожує наслідками. 	<ul style="list-style-type: none"> • Дитина повинна бути відкрита для будь-яких емоцій і переживань. • Необхідно допомогти прийняти деякі емоції, навіть якщо вони неприємні. • Як дитина буде ставитися до себе та до інших – це її вибір. Головне - допомогти їй побачити можливість цього вибору.
3. Розуміння себе.	
<ul style="list-style-type: none"> • Розуміння себе – це навичка, яку неможливо отримати без допомоги дорослого. • Працюючи з підсвідомістю дитини, можна скорегувати її знання 	<ul style="list-style-type: none"> • Необхідно дорожити тим досвідом пізнання себе, який дитина набула, навіть якщо цей досвід негативний. • Почуття завжди реальні – ось що

Позиція невіри	Позиція віри
<p>про себе й розуміння себе.</p> <ul style="list-style-type: none"> Щоб зрозуміти свої дійсні думки та почуття, дитина повинна спочатку навчитися бачити й відчувати інших людей. 	<p>потрібно дати зрозуміти дитині.</p> <ul style="list-style-type: none"> Прагнення до свого власного ідеалу – це найцінніше, що можна прищепити дитині.
<p>4. Відповідальна свобода.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> Ініціативи дитини потрібно контролювати. Думку дитини про різні речі потрібно формувати. Суспільні норми – головний орієнтир у розвитку особистості дитини. 	<ul style="list-style-type: none"> Чим більше починань робить дитина – тим краще. Дитина має право на свою “нескореговану” думку. Внутрішні норми й правила повинні допомагати дитині орієнтуватися в суспільстві.
<p>5. Цілісність.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> Дитину потрібно якомога раніше привчати “розкладати по полицках” свої особистісні особливості. Розвитком дитини рухають протиріччя її особистості. Внутрішній світ дитини перебуває в протиріччі з реальністю і це неминучий факт. 	<ul style="list-style-type: none"> Потрібно приймати дитину такою, як вона є, з усіма гарними й поганими якостями. Цілісна особистість розвивається швидше, ніж та, яка рухома протиріччями в собі. Внутрішній світ дитини прагне до гармонії із зовнішнім і розвивається за рахунок цього.
<p>6. Динамічність.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> Необхідно формувати постійність особистісних якостей. Мінливість уявлень про себе – не краща якість. 	<ul style="list-style-type: none"> Розвиток дитини – це низка постійних змін уявлень про себе, свої особистісні якості. Потрібно допомогти дитині

Позиція невіри	Позиція віри
<ul style="list-style-type: none"> • Корекція особистісних змін може привести до позитивної постійності особистості. 	<p>зрозуміти, що вона насправді може бути різною.</p>
<p>7. Прийняття інших.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Негативне ставлення до інших людей вимагає корекції. • Потрібно привчати дитину правильно відноситися до деяких людей. 	<ul style="list-style-type: none"> • Дитина має право відноситися до інших людей так, як вона захоче. • Дитина повинна знати про будь-які прояви людської натури. • Дитина повинна сама вибирати як ставитися до різних проявів інших людей.
<p>8. Розуміння інших.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • В процесі навчання розумінню інших, справедлива приказка “не хочеш – примусимо, не можеш – навчимо”. • Потрібно прищеплювати дитині правильне розуміння інших людей. 	<ul style="list-style-type: none"> • Дитина може навчитися розуміти інших лише якщо інші розуміють її. • Розуміння дій і вчинків інших людей – це природна здатність дитини. • За сприятливих умов дитина може сама навчитися розуміти дії і вчинки інших людей.
<p>9. Соціалізованість</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • З деякими людьми неможливо налагодити нормальні стосунки й про це потрібно розповідати дитині. • Твердо стояти на своїй позиції – це шлях до успішного вирішення багатьох проблем. 	<ul style="list-style-type: none"> • З будь-якою людиною можна знайти “точку рівноваги” й дитині потрібно допомогти навчитися це робити. • Не боятися змінити свою позицію – це ознака гнучкості мислення, що призводить до успіху в спілкуванні.

Позиція невіри	Позиція віри
10. Творча адаптивність.	
<ul style="list-style-type: none"> • Дитину потрібно “озброювати” різними засобами вирішення життєвих ситуацій. • Творчість – це технологія формування особистості. 	<ul style="list-style-type: none"> • У скрутних ситуаціях потрібно підтримати творчі ідеї дитини. • Творчість – це природний стиль життя.

Отже, представимо результат проведеного тесту “Що Ви розвиваєте у дитині”.

Зазначимо, що фактори “Формування й корекція” і “Виправлення та компенсація” визначають провідну роль педагога, який вважає, що в дитині потрібно все виправляти, вчитель не достатньо вірить у сили самої дитини. Фактори “Допомога у виборі” та “Допомога в актуалізації” демонструють позиції екзистенціально-гуманістичного підходу, де педагогом найвищою визнається цінність дитини та її особистісний саморозвиток.

У процесі проведеної експериментальної роботи ми отримали наступні результати. Так, фактор “Формування й корекція” у відсотковому відношенні проявився більш ніж у половини студентів – 53%. Фактор “Виправлення та компенсація” був виявлений у 25% студентів, у той час як фактори “Допомога у виборі” та “Допомога в актуалізації” виявили менш ніж половина майбутніх вчителів початкової школи – відповідно, 12% і 10%.

Як бачимо, типи ставлення до дитини у вибірці студентів виражені приблизно однаково. Можна відзначити незначне підвищення факторів “Формування й корекція” та “Допомога в актуалізації”.

Отже, отримані результати свідчать про те, що для більшості студентів - майбутніх учителів початкової школи розвиток особистості дитини не виступає провідним мотивом діяльності. Бажання поставити себе в центр навчально-виховного процесу продемонструвала більшість студентів. Результати діагностики, які ми отримали, також свідчать про відсутність у більшості

студентів сприйняття внутрішнього світу дитини її індивідуальності, особистості, бачення дитини як суб'єкта життєтворчості, а також вміння вбачати в особистісному рості та духовному удосконаленні дитини мету й смисл своєї діяльності.

Таким чином, проведена діагностика дає нам можливість зробити висновок про те, що одним із провідних завдань професійної підготовки є формування ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів початкової школи, що допоможе актуалізувати провідні мотиви професійної діяльності з виведенням на перше місце допомогу у саморозвитку особистості дитини.

Література

1. **Братченко С. Л.** Верим ли мы в ребенка? Личностный рост с позиций гуманистической психологии / С. Л. Братченко // Журнал практикующего психолога. – 1998. – № 1. – С. 19 – 30.

2. **Бутківська Т. В.** Ціннісний вимір соціалізації учнів / Т. В. Бутківська // Педагогіка і психологія. – 1997. — № 1 (14). – С. 130 – 137.

3. **Додонов Б. И.** Эмоция как ценность. – М., 1978. – 272 с.

4. **Донцов А. И.** Проблемы групповой сплоченности – М., 1991.

5. **Єрмакова С. С.** Формування професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів: Дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. спец. / Південноукраїнський державний педагогічний ун-т імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2003. – 266 с.

6. **Психология личности** в трудах отечественных психологов. – СПб. : Изд-во „Питер”, 2000. – 480 с. – С. 130 – 139.

7. **Титма М. Х.** Ценности профессии абитуриентов. В кн.: Социально-профессиональная ориентация молодежи. / Отв. ред. М. Х. Титма. Тарту, 1973.

Fedorenko M.

Features of diagnostics of professional values of teacher

In the article the problems of professional preparation future teachers of primary school are shown. The principles of professional preparation future teachers of primary school are determined. In the article the problems of forming of

professional values are examined for the future teachers of initial school. Concepts “value”, “valued orientations”, “professional values, are marked”. The results of diagnostics of professional values are presented for the future teachers of initial classes.

The problems of forming of valued and semantic attitude toward a profession for the future teachers of preschool and primary school education are examined in the article. The concept “valued and semantic attitude” is considered, author’s positions about forming valued and semantic attitude toward a profession for future teachers are analyzed. The terms of forming of valued and semantic attitude of students are certain to professional-pedagogical activity. The researching results of valuable orientations among future teachers of the grade school are presented and several forms of working with students for shaping valuable orientations are offered. In the article the author has analyzed the approaches to the formation of professional values of future elementary school teachers. To create a diagnostic complex author based his ideas S. Bratchenko, who synthesized the classical works of the humanist psychologists. Based on these ideas have been formulated set of values for the diagnosis of a child.

Key words: value, valuable orientations, professional values.

Відомості про автора

Федоренко Марина Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблематики підготовки фахівців на засадах суб’єктного підходу.

Стаття надійшла до редакції 04.12.12

Прийнято до друку 26.04.13